

Тетяна Валеріївна Боднар,

професор кафедри цивільного права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

член-кореспондент Національної академії правових наук України,

доктор юридичних наук, професор

ВІДСУТНІСТЬ ЗГОДИ ЯК ПІДСТАВА ВИЗНАННЯ ПРАВОЧИНІВ НЕДІЙСНИМИ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

В Сімейному кодексі України (далі – СК України) термін «згода» застосовується в багатьох випадках щодо різних правовідносин: шлюбу (ст. 24, 40 СК України), особистих немайнових прав та обов'язків подружжя (ст. 54 СК України), прав та обов'язків подружжя по утриманню (ст. 77 СК України), особистих немайнових прав і обов'язків батьків та дітей (ст. 145, 146, 148, 149, 160, 161 та ін. СК України), усиновлення (ст. 201, 217–222 та ін. СК України), опіки та піклування (ст. 244 СК України) тощо.

При цьому відсутність згоди в одних випадках тягне за собою недійсність певних дій (наприклад, недійсність усиновлення – ст. 236, 237 СК України), в інших – слугує перешкодою для укладення відповідних договорів (про патронат над дитиною – ст. 253, 254 СК України, про влаштування дітей до прийомної сім'ї – ст. 256³, 256⁴ СК України, про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу – ст. 256⁷, 256⁸ СК України).

Особливого значення у контексті питання, що досліджується, набуває згода у відносинах щодо здійснення права спільної сумісної власності подружжя (ст. 65 СК України), щодо управління майном дитини (ст. 177 СК України), а також в інших правовідносинах, підставою виникнення яких є відповідний договір (наприклад, шлюбний договір – ст. 92 СК України).

Спільною ознакою, що об'єднує зазначені три види правовідносин, є договір (правочин), укладений (вчинений) однією особою за згодою іншої, якої є однією з умов дійсності зазначених договорів (правочинів).

Здавалося б, що спільна ознака, яка об'єднує ці правочини, повинна визначати і спільні (однакові) для кожного правочину правові наслідки недотримання вимоги щодо наявності згоди. Проте, насправді, ці правові наслідки відрізняються.

Розглянемо їх докладніше.

1. Як встановлено ст. 63 СК України, дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпоряджання майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними.

З урахуванням цього ч. 1 ст. 65 СК України встановлює, що дружина, чоловік розпоряджаються майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, за взаємною згодою.

Виходячи з цього, при укладенні договорів одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя (ч. 2 ст. 65 СК України).

Наведені норми майже дослівно співпадають з положеннями ч. 1 і 2 ст. 369 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) щодо здійснення права спільної сумісної власності, проте основна відмінність полягає в тому, що, як встановлено ч. 2 ст. 68 СК України, розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності, здійснюється

співвласниками виключно за взаємною згодою, відповідно до ЦК України *після розірвання шлюбу* (курсив наш. – Т. Б.). Таким чином, положення ст. 369 ЦК України не можуть застосовуватися до відносин щодо здійснення права спільної сумісної власності подружжям.

Виходячи з цього, ЦК України і СК України встановлюють різні правові підстави визнання недійсним договорів щодо розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності. Так, якщо відповідно до ч. 4 ст. 369 ЦК України правочин щодо розпорядження спільним майном, вчинений одним із співвласників, може бути визнаний судом недійсним за позовом іншого співвласника у разі відсутності у співвласника, який вчинив правочин, необхідних повноважень, то згідно з ч. 2 ст. 65 СК України дружина, чоловік має право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним як такого, що укладений другим із подружжя без її, його згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового.

Таким чином, *відповідно до ч. 2 ст. 65 СК України відсутність згоди іншого з подружжя слід вважати єдиною підставою визнання недійсним договору щодо розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності, укладеного одним із подружжя.*

Визнання недійсним зазначеного договору з інших підстав має здійснюватися відповідно до положень ст. 215 ЦК України.

Судова практика виходить з того, що за своєю правовою природою згода одного з подружжя на укладення іншим з подружжя договору щодо розпорядження майном, що є об'єктом їх спільної сумісної власності, є одностороннім правочином. Така правова позиція, що викладена, зокрема, у постановвах Верховного Суду України від 07.10.2015 у справі № 6-1622цс15, від 27.01.2016 у справі № 6-1912цс15, від 30.03.2016 у справі № 6-533цс16 тощо, цілком узгоджується з визначенням поняття правочину, згідно з яким правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ч. 1 ст. 202 ЦК України).

Разом з тим, виходячи зі змісту ч. 3 ст. 202 ЦК України, можна констатувати, що згода одного з подружжя на укладення іншим з подружжя договору щодо розпорядження майном, що є об'єктом їх спільної сумісної власності, породжує лише право іншої особи укласти такий договір, проте не породжує для нього жодних обов'язків. Така згода може створювати обов'язки для іншого з подружжя лише у випадках, встановлених законом, або за домовленістю з цими особами.

2. За загальним правилом, встановленим ч. 1 ст. 177 СК України, батьки управляють майном, належним малолітній дитині, без спеціального на те повноваження.

При вчиненні одним із батьків правочинів щодо майна малолітньої дитини вважається, що він діє за згодою другого з батьків. Вважаємо, що є всі підстави, як і в попередньому випадку, кваліфікувати таку згоду як односторонній правочин.

Другий з батьків має право звернутися до суду з вимогою про визнання правочину недійсним як укладеного без його згоди, якщо цей правочин виходить за межі дрібного побутового (абз. 1 ч. 6 ст. 177 СК України).

Слід звернути увагу на неточність формулювання норми щодо визнання недійсним правочину, оскільки під *укладеним правочином* розуміють дво- або багатосторонній правочин – договір. Якщо ж мати на увазі всі правочини, то вони *вчиняються*. Тому мова в абз. 1 ч. 6 ст. 177 СК України має йти про визнання недійсним *правочину, вчиненого без згоди одного з батьків*.

Стаття 177 СК України не містить відповіді на запитання щодо правових наслідків вчинення батьками малолітньої дитини правочинів, передбачених ч. 2 зазначеної статті, щодо її майнових прав без дозволу органів опіки та піклування.

Очевидно, що в такому разі правочин може бути визнано недійсним за позовом органу опіки та піклування з підстав, передбачених ст. 215 ЦК України, зокрема, виходячи з того, що правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей (ч. 6 ст. 203 ЦК України).

3. Особливий інтерес в контексті питання, що розглядається, становить укладення шлюбного договору до реєстрації шлюбу, якщо його стороною є неповнолітня особа. На укладення такого договору потрібна письмова згода її батьків або піклувальника, засвідчена нотаріусом (ч. 2 ст. 92 СК України). На нашу думку, і цю згоду слід розглядати як односторонній правочин.

Розглядаючи шлюбний договір як сімейно-правовий договір, вважаємо, що положення ст. 103 СК України, яка передбачає можливість визнання шлюбного договору на вимогу одного з подружжя або іншої особи, права та інтереси якої цим договором порушені, недійсним з підстав, встановлених ЦК України, не повинні поширюватися на випадки відсутності письмової згоди, про яку йдеться в ч. 2 ст. 92 СК України.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне доповнити ст. 92 СК України частиною третьою такого змісту:

«3. Батьки (один з них) або піклувальник мають право на звернення до суду з позовом про визнання шлюбного договору недійсним як такого, що укладений до реєстрації шлюбу неповнолітньою особою без письмової згоди її батьків або піклувальника, засвідченої нотаріусом».

4. Окремо варто зупинитися на згоді (батьків, інших законних представників або дитини), відсутність якої не визнається СК України підставою для визнання недійсними договорів про патронат над дитиною, про влаштування дітей до прийомної сім'ї, про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу.

Разом з тим, така згода, як односторонній правочин, спрямована на набуття сторонами зазначених договорів права на їх укладення.

Особливість зазначених договорів полягає в тому, що, незважаючи на розміщення норм щодо них в СК України, за своєю правовою природою і суттю ці договори не є сімейно-правовими у вузькому розумінні, оскільки укладаються: договір про патронат над дитиною – за участі органу опіки та піклування і патронатного вихователя (участь у зазначеному договорі батьків чи законних представників дитини, що передбачена Типовим договором про патронат над дитиною, не передбачена СК України, а тому розглядається нами лише як факт підтвердження їх згоди відповідно до ч. 2 ст. 254 СК України); договір про влаштування дітей до прийомної сім'ї – за участі прийомних батьків та органу, який прийняв рішення про створення прийомної сім'ї; договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу – за участі батьків-вихователів та органу, який прийняв рішення про створення дитячого будинку сімейного типу.

Відтак, цілком виправданою є відсутність в СК України норм, щодо визнання зазначених договорів недійсними. Очевидно, що такі договори можуть визнаватися недійсними з підстав, передбачених ЦК України.

Одержано 27.04.2017